

УДК: 343.352:343.21(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.16>

ПОТЕРПІЛИЙ ТА ПРЕДМЕТ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ

Мішура М.В.,
*аспірант наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0009-0008-4312-1378
e-mail: kmovcan89@gmail.com*

Мішура М.В. Потерпілий та предмет як ознаки об'єкта зловживання впливом.

У статті досліджено такі ознаки об'єкта злочину, передбаченого ст. 369-2 Кримінального кодексу України, як потерпілий та предмет злочину.

Встановлено, що під час вчинення цього делікту зазвичай відсутній потерпілий. Виняток становить лише кваліфікований склад злочину, пов'язаний з вимаганням неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 369-2 Кримінального кодексу України). Фізична особа стає потерпілою, коли вчиняється вимагання, передбачене ч. 3 ст. 369-2 Кримінального кодексу України, оскільки, як відомо, вимагання передбачає погрозу насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Досліджено дискусійне питання щодо неправомірної вигоди як предмета чи засобу вчинення злочину, передбаченого ст. 369-2 Кримінального кодексу України. Аргументовано, що неправомірну вигоду слід визнавати предметом цього кримінального правопорушення, оскільки суспільно небезпечні діяння, описані у цій статті, які полягають у пропозиції, обіцянці або наданні неправомірної вигоди, а також у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, вчиняється з приводу неправомірної вигоди, щодо неї, а також з її властивостями пов'язана наявність складу такого кримінального правопорушення як зловживання впливом. Водночас неправомірна вигода, зазначена у ст. 369-2 Кримінального кодексу України, не може полегшувати вчинення цього злочину, оскільки власне дії щодо неї становлять склад злочинного впливу. Саме в діях щодо неправомірної вигоди і полягає цей делікт. Без неправомірної вигоди не буде діяння, а відтак немає підстав говорити про його забезпечення його вчинення чи полегшення.

Визначено, що неправомірна вигода могла би бути засобом вчинення кримінального правопорушення лише в тому випадку, якщо б диспозиція ст. 369-2 Кримінального кодексу України охоплювала власне і сам злочинний вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Ключові слова: корупційне кримінальне правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, зловживання впливом, предмет кримінального правопорушення, засіб вчинення кримінального правопорушення, потерпілий, неправомірна вигода, службова особа, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Mishura M. The victim and the subject as elements of the object of the «abuse of influence» offense.

The paper examines the features of the object of the crime provided for by Art. 369-2 of the Criminal Code of Ukraine, such as the victim and the subject of the crime.

It has been established that in the course of the commission of this offense, the victim is usually excluded. An exception is only the qualified structure of the crime, which is related to the demand of unlawful benefit (Part 3 of Article 369-2 of the Criminal Code of Ukraine). A natural person becomes a victim when extortion is committed, provided for in Part 3 of Art. 369-2 of the Criminal Code of

Ukraine, since, as is known, extortion involves the threat of violence against the victim or his close relatives, restriction of the rights, freedoms or legal interests of these persons, damage or destruction of their property or property in their custody or under protection, or disclosure of information that the victim or his close relatives wish to keep secret.

The debatable issue regarding illegal gain as a subject or means of committing a crime, provided for in Art. 369-2 of the Criminal Code of Ukraine, has been researched. It has been argued that unlawful benefit should be recognized as the subject of this criminal offense, since the socially dangerous acts described in this article, which consist in the offer, promise or provision of unlawful benefit, as well as in the acceptance of the offer, promise or receipt of unlawful benefit, are committed for the purpose of unlawful benefit, regarding it, as well as the presence of such a criminal offense as abuse of influence is connected with its properties. At the same time, the unlawful benefit specified in Art. 369-2 of the Criminal Code of Ukraine cannot facilitate the commission of this crime, since the actual actions in relation to it constitute criminal influence. This crime is embodied precisely in the actions regarding the wrongful gain. Without illegal benefit, there will be no act, and therefore there is no reason to talk about ensuring its commission or facilitating it.

It has been determined that an unlawful benefit could be the means of committing a criminal offense only if the provision of Art. 369-2 of the Criminal Code of Ukraine covered the actual criminal influence on decision-making by a person authorized to perform the functions of state or local self-government.

Key words: corruption offense, object of criminal offense, abuse of influence, subject of criminal offense, means of committing criminal offense, victim, unlawful benefit, official, person authorized to perform the functions of state or local self-government.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства України та практики його застосування, попри запровадження в нашій державі численних заходів і програм, питання протидії корупційним практикам і схемам, зокрема пов'язаним із зловживанням впливом, не втрачають своєї актуальності. Серед таких питань важливе місце відводиться об'єктивними та суб'єктивним ознаками злочину, передбаченого ст. 369-2 КК, адже від їх правильного тлумачення залежить кваліфікація вчиненого делікту.

Вказані ознаки традиційно поділяють на обов'язкові та факультативні. З поміж таких ознак в межах об'єкта зловживання впливом варто звернути увагу на предмет і потерпілого від зазначеного кримінального правопорушення (далі – к. пр.).

Стан опрацювання проблематики. У вітчизняній кримінально-правовій літературі проблемні питання відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 369-2 КК України, досліджено в роботах О.О. Дудорова, К.П. Задой, В.І. Дюрдь, В.М. Киричка, О.О. Книженко, А.В. Савченка, Л.Ю. Тимофєєвої та інших вчених. Попри це, чимало проблем у цій сфері, зокрема пов'язаних із факультативними ознаками об'єкта цього к. пр., залишаються нерозв'язаними або дискусійними.

Метою статті є встановлення та розкриття змісту потерпілого від зловживання впливом та предмета цього злочину.

Виклад основного матеріалу. Факультативними ознаками об'єкта складу кримінального правопорушення є потерпілий та предмет, а тому варто з'ясувати наявність чи відсутність цих ознак в складі к. пр., передбаченого ст. 369-2 КК.

Такі ознаки об'єкта злочину мають важливе кримінально-правове значення. Як слушно зауважує А.А. Вознюк, кримінально-правове значення факультативних ознак складу злочину насамперед полягає в тому, що вони мають значення для кваліфікації злочину у тих випадках, коли про них прямо зазначено у КК України (в диспозиції статті його Особливої частини) або коли вони однозначно впливають зі змісту певної заборонної кримінально-правової норми. Для таких складів злочинів факультативні ознаки є обов'язковими, хоча в цілому для складу злочину вони – факультативні через те, що не стосуються (не охоплюють) усіх можливих злочинів. Водночас цим не вичерпуються кримінально-правове значення факультативних ознак складу злочину – вони повинні враховуватися під час призначення покарання в межах загальних засад призначення покарання, оскільки в певних випадках беруть участь у врахуванні ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного, обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання [1, с. 46].

У КК, на відміну від КПК, відсутнє визначення потерпілого, а тому для з'ясування змісту цього терміну варто звернутися до теорії кримінального права. Одні вчені визнають потерпілими фізичних осіб (наприклад, О.О. Дудоров [2, с. 57], А.А. Музика, Є.В. Лашук [3, с. 82–83], Р.О. Мов-

чан [4, с. 397], Т.І. Присяжнюк [5], А.В. Савченко [6, с. 98]), другі – фізичних та юридичних осіб (наприклад, А.А. Вознюк [7, с. 356; 8, с. 212-213], М.І. Панов [9, с. 6], І.М. Ткаченко [10, с. 171; 11, с. 77]), треті – різних соціальних суб'єктів (наприклад, В.І. Борисов [12, с. 103], М.В. Сенаторов [13, с. 60], В.В. Топчій [14, с. 98]). Не вдаючись в детальну полеміку з цього питання зауважу, що потерпілим під час кваліфікації к. пр. слід визнавати фізичних та юридичних осіб. Така позиція узгоджується з положеннями КПК [15], а також підтримана в проєкті КК [16].

З огляду на конструкцію ст. 369-2 КК, можна стверджувати, що злочинний вплив стосується лише фізичних осіб. Зазначене стосується як осіб, які намагаються вплинути або створюють уявлення про можливість такого впливу, так і особи на яку можливий потенційний вплив. Ґрунтовне визначення потерпілої фізичної особи пропонують А.А. Музика та Є.В. Лащук, визначаючи потерпілого від злочину як факультативну ознаку об'єкта злочину, що характеризує людину, з приводу якої вчиняється злочин та/або якій, відповідно до кримінально-правової норми, злочином завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння) [3, с. 82-83].

У диспозиції ч. 1 ст. 369-2 КК (йдеться про пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) відсутня будь-яка вказівка на заподіяння істотної шкоди (чи створення загрози її заподіяння) фізичній чи юридичній особі. Аналогічна ситуація також із диспозицією ч. 2 ст. 369-2 КК (йдеться про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди). Фактично у цих випадках йдеться про два види впливу: 1) на особу, яка має здійснити злочинний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 2) на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з боку особи, яка прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

У конструкції злочинного впливу зазначено про три категорії суб'єктів: 1) особу, яка висловлює пропозицію, обіцянку або надає неправомірну вигоду особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (суб'єкт «активного» зловживання впливом); 2) особу, яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або висловлює пропозицію чи обіцянку здійснити вплив за надання такої вигоди (суб'єкт «пасивного» зловживання впливом); 3) особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування на яку можливий вплив, однак цей вплив не охоплюється ст. 369-2 КК (вона не отримує пропозицію, обіцянку чи власне саму неправомірну вигоду, і не вчиняє жодних дій на користь попередніх суб'єктів).

Стаття 369-2 КК охоплює дії щодо неправомірної вигоди (надання, одержання, пропозицію, обіцянку), що вчиняються між першим і другим наведеними суб'єктами. Водночас пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, потребує кваліфікації за ст. 369, а не 369-2 КК. Таким чином, здійснення безпосередньо злочинного впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не охоплюється ст. 369-2 КК, а тому остання не може бути потерпілою від цього к. пр. незалежно від того, чи заподіяно їй зазначеним впливом істотної шкоди (чи створено загрозу її завдання) або чи мав місце щодо неї злочинний вплив взагалі.

Першому та другому суб'єктам в результаті дії щодо неправомірної вигоди (надання, одержання, пропозиції, обіцянки, прийняття пропозиції чи обіцянки) не заподіюється істотна шкода (не створюється загроза її завдання). Єдине виключення становить прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поєднане з вимаганням такої вигоди (ч. 3 ст. 369-2 КК). Саме у випадку вимагання наявний потерпілий, адже, як відомо, вимагання передбачає погрозу насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення

їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

М.Б. Желік слушно зауважує: норма про вимагання (ч. 1 ст. 189 КК – стосовно обмеження прав, свобод або законних інтересів потерпілого) співвідноситься із нормою про зловживання впливом (ч. 3 ст. 369-2 КК) як частина і ціле [17, с. 165], де перевагу повинна отримувати норма, яка найбільш повно охоплює всі фактичні ознаки вчиненого діяння, тобто в цій ситуації – ч. 3 ст. 269-2 КК.

Отже, у складі вимагання, передбаченому ч. 3 ст. 369-2 КК, потерпілим від зловживання впливом може бути виключно фізична особа.

У межах вивчення предмета розглядуваного кримінально-правового делікту важливо встановити, чи повинна ним визнаватися неправомірна вигода.

Більшість вчених предметом цього к. пр. називають неправомірну вигоду [18, с. 910; 19, с. 236; 20; 21, с. 629]. Водночас В.О. Навроцький вважає, що неправомірна вигода є засобом к. пр. у ч. 1 та предметом к. пр. у ч. 2 і 3 ст. 369-2 КК [22, с. 170].

Справді, у певних випадках неправомірну вигоду визнають не лише предметом, але й засобом чи навіть метою вчинення к. пр.

М.І. Хавронюк з цього приводу зазначав, що у використанні службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей неправомірна вигода є метою корупційного діяння, а коли ця мета досягнута (скажімо, в разі заволодіння службовою особою чужим майном за обставин, описаних у ст. 191 КК) – його предметом.

Якщо службова чи інша відповідна особа приймає пропозицію, обіцянку, або просить чи вимагає неправомірну вигоду, то остання є метою її корупційного діяння, а неправомірна вигода, яку така особа одержує, є його предметом.

Якщо неправомірну вигоду пропонують, обіцяють чи надають (неправомірна вигода-підкуп), то вона як правило, є засобом вчинення корупційного діяння.

Інша неправомірна вигода (яка міститься в словах «вчинення чи невчинення будь-якої дії на її користь чи користь третіх осіб»), тобто передбачає послуги чи вигоди нематеріального характеру) – є метою, яку особа намагається досягти шляхом її обіцянки чи пропозиції, а якщо вона її одержує у відповідь, навзаєм першої, то предметом; може бути й інша ситуація (неправомірна вигода-винагорода), коли спочатку особа одержує неправомірну вигоду як предмет, а навзаєм передає відповідній особі іншу неправомірну вигоду – так само як предмет корупційного діяння [23, с. 46].

На переконання А.А. Вознюка, ознайомлення з концепцією розуміння неправомірної вигоди як предмета, мети чи засобу вчинення к. пр. наштовхує на логічне питання: як її застосовувати практично? Якщо особа готується до використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою заволодіння певним майном чи скоює замах на таке діяння, то неправомірну вигоду відповідно до цієї концепції, очевидно, потрібно розглядати як мету корупційного діяння, а якщо особа заволоділа відповідним майном, то неправомірну вигоду потрібно визнавати предметом. Відтак, у межах одного складу кримінального правопорушення, залежно від стадій його вчинення, неправомірну вигоду може виступати і як мета, і як предмет. Відповідно до цієї концепції, неправомірна вигода є предметом лише у випадку її одержання (ч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, ч. 3, 4 ст. 368-3, ч. 3, 4 ст. 368-4, ч. 2, 3 ст. 369-2 КК України). Водночас неправомірна вигода є метою у зловживаннях владою, службовим становищем чи повноваженнями (ст. 364, 364-1, 365-2, 369-3 КК України). Хоча якщо бути точним, метою у складах зазначених правопорушень є одержання (отримання) такої вигоди. Йдеться про протиправне використання влади, службового становища чи повноважень з метою одержання неправомірної вигоди. У цих випадках її встановити найпростіше, оскільки слово «мета» безпосередньо зазначена у диспозиції статті [24, с. 24].

Головна вада розподілу неправомірної вигоди на предмет і засіб кримінального правопорушення полягає в тому, що такий поділ суперечить усталеному погляду на предмет злочину [24, с. 24]. Однією з найбільш відомих і науково обґрунтованих є дефініція предмета злочину, запропонована А.А. Музикою та Є.В. Лашуком. На переконання вчених, предмет злочину це матеріальні цінності (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння [3, с. 110]. Інші вчені предмет к. пр. визначають зокрема як вказаний у кримінальному законі об'єкт матеріального чи нематеріального світу, шляхом створення якого або впливу на

який суб'єкт вчиняє посягання на об'єкт кримінально-правової охорони (А.В. Алієва) [25, с. 75], матеріальні утворення, наділені ознаками, які прямо названі у кримінальному законі чи впливають з інших ознак складу злочину і за вчинення посягання щодо яких передбачена кримінальна відповідальність (В.С. Ковальський) [26, с. 173], речі або інші явища об'єктивного світу (інформація, енергія тощо), з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність в діянні особи ознак складу конкретного злочину (О.Е. Радутний) [27, с. 87].

Таким чином, вчені зазначають, що к. пр. вчиняється з приводу предмета, шляхом впливу на нього, шляхом його створення, шляхом посягання на нього або з певними властивостями предмета пов'язана наявність складу к. пр.

Суспільно небезпечні діяння, описані у ст. 369-2 КК, полягають у пропозиції, обіцянці або наданні неправомірної вигоди, а також у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди. Суб'єкт та адресат такої вигоди, а також мета вчинення зазначених дій щодо неправомірної вигоди утворюють інші ознаки складу к. пр.

Зазначені суспільно небезпечні діяння вчиняється з приводу неправомірної вигоди, щодо неї, з її властивостями пов'язана наявність складу к. пр., передбаченого ст. 369-2 КК. Тому є усі підстави визнавати неправомірну вигоду у складі цього делікту його предметом.

Щодо можливості визнання неправомірної вигоди засобом вчинення к. пр., передбаченого ст. 369-2 КК, то потрібно передусім зазначити, що під засобами вчинення злочину чи кримінального проступку розуміють факультативну ознаку об'єктивної сторони складу злочину, що характеризує матеріальні цінності, які полегшують вчинення суспільно небезпечної дії, але не призначені для безпосереднього впливу на потерпілого від злочину та (або) на предмет злочин [3, с. 171]; предмети, які полегшують вчинення злочину, однак безпосередньо не впливають на потерпілого та (або) предмет злочину [28, с. 79]; предмети матеріального світу, які застосовуються при вчиненні злочину для його полегшення чи прискорення, а також для створення умов для його вчинення [6, с. 122-123].

Неправомірна вигода, зазначена у ст. 369-2 КК, не може полегшувати вчинення злочину, оскільки дії щодо неї становлять склад злочинного впливу. Саме в діях щодо неправомірної вигоди і полягає цей делікт. Без неправомірної вигоди не буде діяння, а відтак і не буде що полегшувати. Неправомірна вигода могла бути засобом вчинення к. пр. лише у випадку, якщо б диспозиція ст. 369-2 КК охоплювала власне і сам злочинний вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Стаття 369-2 КК, хоча й має назву «Зловживання впливом», однак насправді в її диспозиції описані підготовчі дії до реального чи удаваного зловживання впливом. Зазначена норма містить підстави відповідальності за надання чи одержання неправомірної вигоди, пропозицію чи обіцянку її надання, а також прийняття такої пропозиції чи обіцянки особі чи особою, яка безпосередньо не вчинятиме зловживань, задля здійснення яких і вчиняються відповідні дії щодо неправомірної вигоди, а лише можливо вплине на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Тобто злочин, передбачений ст. 369-2 КК, подібний до к. пр., передбачених ст. 368 та 369 КК. Головна відмінність між ними полягає саме в адресаті вчинення дій, що стосуються неправомірної вигоди. У ст. 369-2 КК таким адресатом не є особа, яка зловживатиме своїм службовим становищем чи повноваженнями як кінцевий одержувач неправомірної вигоди.

Висновки. Таким чином, у випадку зловживання впливом, передбаченому ч. 1 та 2 ст. 369-2 КК, відсутня будь-яка потерпіла особа. Водночас фізична особа стає потерпілою, коли вчиняється вимагання, передбачене ч. 3 ст. 369-2 КК, оскільки, як відомо, вимагання передбачає погрозу насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Неправомірну вигоду потрібно визнавати предметом злочину передбаченого ст. 369-2 КК, а не засобом вчинення цього делікту. Це пояснюється тим, що суспільно небезпечні діяння, описані у ст. 369-2 КК, які полягають у пропозиції, обіцянці або наданні неправомірної вигоди, а також у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, вчиняється з приводу неправомірної вигоди, щодо неї і з її властивостями пов'язана наявність складу к. пр., передбаченого ст. 369-2 КК. Водночас неправомірна вигода, зазначена у ст. 369-2 КК, не може полегшувати вчинення цього злочину, оскільки дії щодо неї утворюють склад злочинного впливу. Саме в части-

ні дій щодо неправомірної вигоди і полягає зміст цього делікта. Без неправовірної вигоди не буде діяння, а відтак немає підстав говорити про його полегшення.

Неправомірна вигода могла би бути засобом вчинення к. пр. лише у випадку, якщо б диспозиція ст. 369-2 КК охоплювала власне і сам злочинний вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Стаття 369-2, хоча й має назву «Зловживання впливом», однак насправді в її диспозиції описані підготовчі дії до реального чи удаваного зловживання впливом. Зазначена норма містить підстави відповідальності за надання чи одержання неправомірної вигоди, пропозицію чи обіцянку її надання, а також прийняття такої пропозиції чи обіцянки особі чи особою, яка безпосередньо не вчинятиме зловживань, задля здійснення яких і вчиняються відповідні дії щодо неправомірної вигоди, а лише можливо вплине на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Тобто злочин, передбачений ст. 369-2 КК, подібний до к. пр., передбачених ст. 368 та 369 КК. Головна відмінність між ними полягає саме в адресаті дій, що стосуються неправомірної вигоди. У ст. 369-2 КК ним не є особа, яка буде зловживати своїм службовим становищем чи повноваженнями як кінцевий одержувач неправомірної вигоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вознюк А.А. Факультативні ознаки складу злочину: міжгалузевий вимір. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст]: тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 45–47.
2. Дудоров О.О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ : Ваїте, 2017. 872 с.
3. Музика А.А., Лашук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ: Паливода А. В., 2011. 192 с.
4. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика: монографія; передмова О.О. Дудорова. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2020. 1152 с.
5. Присяжнюк Т.І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, О.О. Дудоров та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Климентя. 5-те вид., переробл. та доповн. Київ: Атіка, 2009. 408 с.
7. Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: Маслаков, 2018. 928 с.
8. Вознюк А.А., Кузьмічова-Кисленко Є.В. Проблеми встановлення потерпілого від порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3(104). С. 210–218.
9. Панов М.І. Захист прав та інтересів потерпілого – конститутивна функція кримінального права та процесу. *Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні: матеріали круглого столу* (Харків, 25 квіт. 2013 р.). Харків: Право, 2013. С. 5–8.
10. Ткаченко І.М. Юридична особа як потерпіла в Кримінальному кодексі України. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід* [Текст]: матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 170–174.
11. Ткаченко І.М. Сучасні концепції потерпілого від кримінального правопорушення в теорії кримінального права. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 4 (18). С. 73–85. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.4.06.
12. Борисов В.І. Потерпілий від злочину як соціальний суб'єкт кримінально-правової охорони. *Право України*. 2017. № 2. С. 100–107.
13. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За наук. ред. В.І. Борисова. Харків: Право, 2006. 208 с.

14. Топчій В.В. Кримінально-правова характеристика потерпілого від злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 50. Т. 2. С. 96–98.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Станом на 5 січня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
16. Контрольний текст проєкту нового КК України (станом на 10 січня 2024 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/01/11/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-10-01-2024-1.pdf>
17. Желік М.Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08. Львів, 2018. 258 с.
18. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джузі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
19. Кваліфікація слідчими органів Державного бюро розслідувань окремих кримінальних правопорушень : практ. посіб. / О.Ф. Удовиченко, О.М. Артюх, А. Л. Медведенко та ін. Київ : Державне бюро розслідувань, 2023. 394 с.
20. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-ге вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
21. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 768 с.
22. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка. Київ: Москаленко О.М., 2019. 464 с.
23. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / Наук. ред. Хавронюк М.І. Київ: Ваіте, 2018. С. 46.
24. Вознюк А.А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32. doi: <https://doi.org/10.33270/04202002.21>.
25. Алієва А.В. Предмет кримінального правопорушення: поняття, види та значення: дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08. Харків, 2021. 185 с.
26. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
27. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 204 с.
28. Вознюк А.А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 236 с.